

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.72/73.023:614.25(477)

В. С. Віткова
здобувач

Національного університету «Одеська юридична академія»

СУБ'ЄКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

На сьогоднішній день загальноновизнаним фактом є те, що система охорони здоров'я та надання медичної допомоги в Україні потребують нагального та всебічного реформування і вдосконалення. Надзвичайно важливу роль при цьому відіграє оновлення та вдосконалення юридичних механізмів.

Статтею 49 Конституції України визначено право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Втім, у частині 3 ст. 49 поняття «кожен» замінюється законодавцем на «громадянин»: «Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування», тому, на нашу думку, є надзвичайно важливим зосередити увагу на розкритті поняття суб'єктів конституційного права на медичну допомогу [1].

Дослідженню даної тематики приділяли увагу такі вчені, як В.В. Лазарєв, В.В. Липень, О.О. Прасов, А.Н. Пищита, С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта та ін.

Втім, медична допомога є сферою суспільних відносин, яка постійно розвивається, змінюється, а тому і потребує постійного вдосконалення у зв'язку із численними змінами та прийняттям нових нормативно-правових актів, що регулюють порядок надання медичної допомоги в Україні.

Метою статті є всебічне та ґрунтовне висвітлення суб'єктів конституційно закріпленого права на медичну допомогу.

Реалізація права на медичну допомогу є частиною медичних правовідносин. Для того, щоб виступати суб'єктами медичних правовідносин, необхідно мати правосуб'єктність (відповідно, правоздатність та дієздатність).

Правосуб'єктність учасників медичних правовідносин – це передбачена нормами права здатність і можливість мати і користуватися суб'єктивними правами і нести юридичні обов'язки.

Правоздатність не є незмінною для всіх суб'єктів права на медичну допомогу. Виникаючи з моменту народження і припиняючись із настанням моменту смерті, правоздатність таких суб'єктів схильна до змін і залежить від багатьох об'єктивних факторів: віку, стану здоров'я, статі та ін. Наприклад, А.Б. Венгеров зазначає, що «на

правоздатність впливає і здоров'я особи: важливо визначити області, де врахування здоров'я для виникнення правовідносин стає особливо важливим» [2, с. 475]. Наприклад, страждання психічним захворюванням унеможливило для такого суб'єкта повну реалізацію прав і свобод при виборі професії. Разом із тим необхідно підкреслити, що якщо правоздатність особи, яка страждає психічним розладом, обмежена, то правоздатність тієї ж особи, як пацієнта (суб'єкта медико-правових відносин), обмежується в значно меншому ступені.

Дієздатність стосовно суб'єктів надання медичної допомоги являє собою фактичну здатність особи своїми вольовими діями вступати в певні правові відносини, тим самим реалізовувати свої суб'єктивні права і свободи. Найчастіше проблеми співвідношення дієздатності та прав конкретного суб'єкта надання медичної допомоги виникають у практиці надання психіатричної медичної допомоги.

Враховуючи положення нормативно-правових актів із питань охорони здоров'я виділяють такі групи суб'єктів медичних правовідносин:

- а) суб'єкти, що надають медичну допомогу;
- б) суб'єкти, що отримують медичну допомогу;
- в) суб'єкти, що сприяють наданню медичної допомоги (підрозділи забезпечення) [3].

На нашу думку, саме суб'єкти, що отримують медичну допомогу і є власне суб'єктами конституційного права на охорону здоров'я та медичну допомогу, проте перша і третя категорія – надзвичайно важливі, адже через них відбувається реалізація зазначеного права на практиці.

Надання медичної допомоги є комплексною системою, в якій знайшли своє віддзеркалення права громадян, що передбачені законодавством.

А.Н. Пищита вважає, що суб'єкт конституційного права на охорону здоров'я та медичну допомогу, реалізуючи на практиці це право, виступає суб'єктом медичних правовідносин, а отже – пацієнтом. Для будь-якої людини просте перерахування прав у сфері охорони здоров'я не буде мати відчутного значення до тих пір, поки вона не буде змушена звернутися в медичний заклад із приводу будь-якого захворювання та/або

необхідного обстеження. Саме в цей момент людина набуває правового статусу пацієнта, права якого починають актуалізуватися, в тому числі і за рахунок кореспондуючих обов'язків суб'єктів, що надають медичну допомогу і забезпечують здійснення цього процесу [4].

Згідно зі ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» пацієнт – фізична особа, яка звернулася за медичною допомогою та/або якій надається така допомога.

Таким чином, пацієнтом може вважатися особа за умови, що вона: виявила бажання або дала згоду на надання їй медичних послуг лікувальною установою, що здійснює необхідні медичні послуги (за винятком окремих випадків); щодо особи, яка не досягла віку 14 років, а також особи, визнаної в установленому законом порядку недієздатною, медичне втручання здійснюється за згодою їх законних представників; за медичними показаннями потребує отримання медичної допомоги (за винятком деяких випадків).

Щодо осіб, які не досягли 14 років, а також осіб, визнаних в установленому законом порядку недієздатними, згоду на медичне втручання щодо яких надають їх законні представники, ці законні представники, по суті, також є суб'єктами цих складних правовідносин. О.О. Прасов у своєму дослідженні обґрунтовує, що малолітні особи та особи, цивільна дієздатність яких обмежена або є неповною, можуть самостійно вчиняти дрібні побутові правочини про надання медичної допомоги. В інших випадках медична допомога надається малолітнім та недієздатним особам на підставі договору, укладеного між медичним закладом або працівником та законним представником в інтересах цих осіб, а особам, цивільна дієздатність яких обмежена або неповна – на підставі договору, укладеного цими особами із медичним закладом або працівником, лише за згодою піклувальника [5].

Визначимо, що у разі виникнення необхідності надання невідкладної медичної допомоги (первинної медичної допомоги), а також при лікуванні пацієнта з обмеженою дієздатністю (стани коми, параліча, порушення свідомості і т. п.) вимоги до пацієнта як до суб'єкта медичних правовідносин змінюються. Так, згідно з п. 2 ст. 43 Основ законодавства України про охорону здоров'я громадян у невідкладних випадках, коли існує реальна загроза життю хворого, згода хворого або його законних представників на медичне втручання не потрібна [6].

У зазначених випадках наявність вираженого самим хворим бажання вступати в правовідносини і укладати договір із лікувальною установою не є обов'язковим – виникає необхідність орієнтуватися на волевиявлення родичів хворого, а у разі неможливості швидкого контакту з ними

(автомобільна катастрофа; різке погіршення стану здоров'я людини, що проживає в іншому місті тощо) – на прямо закріпленій у нормативних актах і який міститься у самій суті медичної професії обов'язок медичних працівників надавати допомогу хворим.

Отримуючи медичну допомогу в умовах стаціонарного медичного закладу і при цьому не порушуючи правил внутрішнього розпорядку, пацієнт має дотримуватися певних правових норм. Слідуючи розпорядженням лікаря і рекомендаціям медичного персоналу щодо виконання діагностичних, лікувальних, реабілітаційних медичних втручання, затверджених стандартами надання медичної допомоги, пацієнт виконує певні правові норми. Надаючи вільну усвідомлену згоду, засновану на адекватній інформованості, на один із запропонованих варіантів медичного втручання, пацієнт використовує певні правові норми, що гарантують йому дану можливість. В.В. Лазарев та С.В. Липень виділяли ці процеси (дотримання, виконання, використання правових норм) в одну із стадій правового регулювання стосовно сфери медичної діяльності, а саме – стадія реалізації суб'єктивних прав і обов'язків у правомірній поведінці суб'єктів права [7]; а С.Г. Стеценко, в свою чергу, запропонував відносити їх до стадії реалізації прав і обов'язків за рахунок фактичної, реальної поведінки суб'єктів медичних правовідносин [8].

Слід зазначити, що до правового статусу суб'єктів медико-правових відносин, які отримують медичну допомогу (пацієнтів) законодавцем застосовується диспозитивний тип правового регулювання, що характеризується принципом «дозволено все, що прямо не заборонено законом». Аналіз нормативно-правової бази свідчить, що існує порівняно невелика кількість норм, що забороняють пацієнтам вчиняти будь-які дії при наданні їм медичної допомоги. Це пояснюється, перш за все, основоположним ставленням законодавця до пацієнта: пацієнт потребує медичної допомоги, знаходиться в більш уразливому (певною мірою навіть залежному) положенні, частково вимушено вступає в правові відносини з іншими суб'єктами медико-правових відносин.

Натомість імперативний тип правового регулювання, що характеризується принципом «заборонено все, що прямо не дозволено законом», більш властивий суб'єктам медико-правових відносин, які надають або забезпечують надання медичної допомоги (медичні працівники, страхові медичні організації та ін.)

Слід зазначити, що, на нашу думку, увесь вищеперерахований обсяг правоздатності та дієздатності, що породжує подальші медично-правові відносини, неможливо належним чином застосо-

вувати, поки немає чіткості у визначенні суб'єктів конституційного права на охорону здоров'я та медичну допомогу.

Л.О. Жуковина, головний спеціаліст відділу з питань законодавства про інформацію Департаменту соціального, трудового та гуманітарного законодавства, у своїй статті зазначає, що «Конституція України гарантує кожному право на охорону здоров'я. Тобто, кожний громадянин України, так само, як і іноземець або особа без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, мають право на охорону її здоров'я. Охорона здоров'я забезпечується системою діяльністю державних та інших організацій, передбаченою Конституцією України та законом (стаття 283 Цивільного кодексу України)» [8].

О.О. Прасов у своєму дисертаційному дослідженні зауважує, що суб'єктом права на медичну допомогу в Україні є її громадяни, іноземці та особи без громадянства, в тому числі бездомні громадяни і безпритульні діти, які можуть отримати медичну допомогу в спеціальних соціальних закладах, діяльність яких спрямована на допомогу цій категорії населення України, її підтримку та реінтеграцію, під час соціального патрулювання і в закладах охорони здоров'я.

Натомість у нормативно-правових актах, зокрема ч. 3 ст. 49 Основного Закону, чітко фігурує поняття «громадянин» [1]; також як і в Рішенні Конституційного Суду України № 10-рп/2002 від 29 травня 2002 року в резолютивній частині якого зазначається, що: «у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги» [10] (також див. [11; 12]).

На основі вищевикладеного матеріалу можна дійти висновку, що така розбіжність створює труднощі для реалізації права на охорону здоров'я та медичну допомогу суб'єктами цього права, а тому в результаті вищевикладеного матеріалу пропонуємо ч. 3 Конституції України викласти у такій редакції: «Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх осіб, що легально перебувають на території України, медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності.

Такі зміни, в свою чергу, дають можливість сформулювати інакше визначення суб'єктів права на медичну допомогу:

«суб'єкт права на медичну допомогу» – це особа будь-якого віку, статі, соціального положення, яка знаходиться на території України на підставах, визначених у законодавстві України і потре-

бує або може потребувати кваліфікованої медичної допомоги.

Також, на нашу думку, потребує вдосконалення положення ч. 2 ст. 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», оскільки зазначено, що «згода пацієнта чи його законного представника на медичне втручання не потрібна лише у разі наявності ознак прямої загрози життю пацієнта», однак саме визначення або тлумачення поняття «пряма загроза життю пацієнта» в нормативно-правових документах відсутнє.

Позаяк це є крайнім випадком, коли медичне втручання здійснюється без згоди пацієнта або його законних представників, пропонуємо дати визначення наступним чином і ввести його до ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Поняття і терміни, що вживаються в законодавстві про охорону здоров'я»:

«**пряма загроза життю пацієнта**» – це такий стан особи, при якому щонайменше зволікання у наданні невідкладної медичної допомоги може призвести до незворотних наслідків здоров'ю або до смерті особи;

«**зволікання у наданні невідкладної медичної допомоги**» – це бездіяльність суб'єкта надання медичної допомоги стосовно особи, яка потребує такої допомоги; або дії, прямо не спрямовані на порятунок життя або можливе покращення стану здоров'я особи.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Венгеров А.Б. Теорія держави і права. Підручник для юридичних вузів. – М.: «Новий юрист», 1998. – 475 с.
3. Стеценко С.Г. Медичне право України. [Електронний ресурс]: Підручник / За заг. ред. д. ю. н., проф. С.Г. Стеценка. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.com/13761025/pravo/medichni_pravovidnosini_ponyattya_vidi_sklad.
4. Пищита А.Н. Правовое регулирование медицинской деятельности в современной России. Теоретико-правовые аспекты. [Електронний ресурс] / А.Н. Пищита. – 2008. – Режим доступа к ресурсу: <http://medbib.in.ua/harakteristiki-mehanizma-pravovogo.html>.
5. Прасов О.О. Право на медичну допомогу та його здійснення [Текст] : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.О. Прасов; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2007. – 16 с.
6. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 28021-XXI (у ред. від 01.01.2016). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/print1466628397276032>.
7. Лазарев В.В. Теорія держави і права : Підручник / В.В. Лазарев, С.В. Липень. – М.: «Спарк», 1998. – 369 с.

8. Стеценко С.Г. Юридическая регламентация медицинской деятельности в России: исторический и теоретико-правовой анализ. [Текст] : Дис. на соискание ученой степени докт. юрид. наук : 12.00.01 / С.Г. Стеценко ; Санкт-Петербургский университет. – СПб., 2002. – 177 с.

9. Жуковина Л.О. Права та обов'язки пацієнтів в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://old.minjust.gov.ua/29268>.

10. Рішення Конституційного Суду України від 29 травня 2002 року № 10-рп/2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02>.

11. Мішина Н.В. Конституційні права людини : до питання вдосконалення регламентації / Н.В. Мішина // Юридичний вісник. – 2013. – № 3. – С. 43–46.

12. Мішина Н.В. Конституційна скарга в Україні: можливість використання досвіду США / Н.В. Мішина // Право США. – 2013. – №№ 1–2. – С. 258–266.

Анотація

Віткова В. С. Суб'єкти конституційного права на медичну допомогу. – Стаття.

У статті виконується дослідження суб'єктів конституційного права на медичну допомогу та охорону здоров'я; приділяється увага поняттю медичних правовідносин та виділяються суб'єкти медичних правовідносин; на основі проведеного дослідження надаються пропозиції по внесенню змін до ч. 3 ст. 49 Конституції України та до Закону України «Основи законодавства про охорону здоров'я», в тому числі пропонується визначення понять «суб'єкт права на медичну допомогу», «пряма загроза життю пацієнта» та «зволікання у наданні невідкладної медичної допомоги».

Ключові слова: суб'єкти конституційного права на медичну допомогу, медичні правовідносини, суб'єкти медичних правовідносин, пацієнт, пряма загроза життю пацієнта, зволікання у наданні невідкладної медичної допомоги.

Аннотация

Виткова В. С. Субъекты конституционного права на медицинскую помощь. – Статья.

В статье осуществляется исследование субъектов конституционного права на медицинскую помощь и охрану здоровья; уделяется внимание понятию медицинских правоотношений; на основе проведенного исследования предоставлены предложения по внесению изменений к ч. 3 ст. 4 Конституции Украины и к Закону Украины «Основы законодательства об охране здоровья», в том числе предложено определение «субъект права на медицинскую помощь», «непосредственная угроза жизни пациента» и «промедление в оказании неотложной медицинской помощи».

Ключевые слова: субъекты конституционного права на медицинскую помощь, медицинские правоотношения, субъекты медицинских правоотношений, пациент, непосредственная угроза жизни пациента, промедление в оказании неотложной медицинской помощи.

Summary

Vitkova V. S. Subjects of the Constitutional Right on Health Care. – Article.

In the article is carried out a study of subjects of constitutional right to health care; special attention is focused on concept of medical legal relations; based on research are provided proposals on amendments to Part 3 of Art. 4 of Constitution of Ukraine and Law of Ukraine on «Fundamentals of Health Legislation», including suggested definition of «subject of right to health care», «immediate threat to life of patient» and «delay in provision of emergency medical care».

Key words: subjects of constitutional right to health care; medical legal relations, subjects of medical legal relations, patient, immediate threat to life of patient, delay in provision of emergency medical care.